

bahsedilmemesidir. Bu bağlamda Toynbee, Hodgson, McNeill gibi isimler kitapta eleştirilmek için bile zikredilmemişlerdir. Bu konuda anlamlı bir çaba olan *World History Association*'a, kitapta sadece bir kez referans verilmektedir.

Halit Özkan. *Memlûklerin Son Asrında Hadis, Kahire 1392-1517.* İstanbul:Klasik Yayınları, 2012. 240 sayfa.

Abdullah Taha İmamoglu

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
atahaimamoglu@trakya.edu.tr

Günümüzde tarih yazıcılığının sosyal bilimlerle irtibatı giderek artmış ve düşünme biçimi giderek sosyal teorilerin hakimiyeti altına girmiştir. Tarihçiler artık vakanüvis tarzında hikâye etmeyi neredeyse terk etmiş ve sosyal bilimcilerin şemsiyesi altına sığınmışlardır. İslami ilimlerle meşgul olanlar ise tarihçilerle sosyal bilimciler arasında ikilemde kalmış görünmektedirler. Zira, bu iki yazım tarzı arasındaki üslup farkı, İslami ilimlerin tarihini yazmak söz konusu olunca daha da fazla hissedilmektedir.

Öte yandan, modern dönemlerde ortaya çıkmış bir disiplin olarak hadis tarihi yazımı akademik dünyada kendisine belli bir alan açmaktadır. Hadis tarihi alanında çalışan araştırmacılar, kaynak olarak genellikle tabakât kitaplarına yönelmekte ve ilgilendikleri dönemlerde yaşayan muhaddislerin hayatlarını ve onların eserlerini tek tek zikretmektedirler. Ali Vasfi Kurt'un *Endülüs'de Hadis ve İbn Arabi*, Nuri Topaloğlu'nun *Selçuklu Devri Muhaddisleri* ve Selahattin Yıldırım'ın *Osmanlı Dönemi Anadolu Muhaddisleri: Hicri VII-IX. Asır* çalışmaları, bu tarzda ve niceliksel yöntemle ortaya konmuş eserlerdir. Klasik Yayınları *İslam Medeniyeti Araştırmaları* serisinden yayımlanan Halit Özkan'ın *Memlûklerin Son Asrında Hadis* kitabı ise, gerek kaynak çeşitliliği, gerekse metot olarak yukarıda isimleri zikredilen kitaplardan ayrı bir yerde durmaktadır. Özkan, bu çalışmasında sosyal bilim yöntemlerinden ziyadesiyle istifade etmekte ve Memlûkler dönemi ilmî hayatını birçok farklı yönden ele alarak, hadis ilmi açısından genel bir panorama sunmaktadır.

Özkan, eserine çalışmasının muhtevasına ve kaynaklarına değinerek başlamakta, birinci bölümde Memlûkler dönemindeki siyasi ortamı ve devlet idaresini ele alıp, Memlûklerin komşu devletlerle ilişkilerini tespit etmektedir. Ayrıca Memlûklerin en önemli iki şehri olan Kahire ve Şam'daki ticari, ilmî ve sosyal hayata da bu vesileyle temas etmektedir. Bütün bu süreci hadis ilminin tarihî arkaplanını görmek için kaleme alan Özkan, bu bölümün son kısmında ise bu dönemin hadis ilmi açısından temel özelliklerine değinmektedir.

İkinci bölümde hadis eğitimi yapılan kurumları ve ders mekânlarını ele alan Özkan, dönemin en önemli eğitim kurumları olan mektep, medrese, darülhadis ve camileri zikretmekte; ayrıca sufi ve dervişlerin hususi mekânları olan hankah, ribat ve zaviyelere, ilmin beşiği olan kütüphanelere ve ilim geleneğinin en bağımsız mekânları olan evlere de değinmektedir.

“Muhaddisler ve Mansıplar” başlığını taşıyan üçüncü bölümde yazar, Memlûkler döneminde ilimle meşgul olanları görevleri bakımından *müdderris*, *mu'id*, *müfid*, *mütesaddir*, *müstemlî*, *kâtibü'l-ğaybe*, *müşteğil*; idari kadroları ise *nâzır*, *mütevelli* ve *şeyh* olarak kısaca tanıtmaktadır. Bu kısımda dikkat çeken husus ise Özkan'ın tabakât kaynaklarından yararlanmak isteyenler için sunduğu değerli bilgilerdir. Zira yazar, bu mesleklerin hangi lafızlarla ifade edildiğini, Arapça ibarelerdeki farklılıklara temasla açığa kavuşturmuştur. Ayrıca söz konusu ilmî kadroların hangi yeterlilikleri gerektirdiğini de izah eden Özkan, bu usulleri *tahsis* ve *istikrâr*; mezmum *beşik uleması* modelini ise *aile içi intikal* olarak adlandırmaktadır. Memlûkler döneminde *nüzûl* satın alınmanın, bir *mansıbı* elde etmenin en yaygın yolu olduğunu ifade eden yazar, aslında bu usulün suistimale açık olduğunu, dönemin bazı olaylarına temas ederek göstermektedir. İbn Fehd'in (ö. 1480) *Mu'cemü's-şüyûh* adlı eserinden hareketle, bazı muhaddislerin herhangi bir *mansıba* sahip olmaksızın hizmet ettiklerini de belirterek, bu bölümü sonlandırmaktadır.

İslami ilimlerin tarihinde adeta taşıyıcı bir unsur olarak görev üstlenen ve ilmî sürekliliğin sağlanmasında henüz yeterince irdelenmemiş bir konuyu, “Muhaddis Aileleri ve Önemli İsimler” başlığı ile dördüncü bölümde inceleyen Özkan bu dönemde öne çıkan muhaddis ailelerinden Bulkînî, Irâkî, İbnü'l-Mülakkın, İbn Hacer, İbnü'l-Emâne ailelerine değinmekte ve bu dönemdeki hadis hafızlarının yalnızca isimlerini zikretmekle yetinmektedir. Kitabın içerisinde değişik atıflarla kendilerine yer verilen hadis hafızlarının biyografilerine ve hadis ilmine dair eserlerine temas edilmemesi ise bu bölümün bir eksikliğidir.

Özkan beşinci bölümde “Hadis Dersleri”nin hitap ettiği kesime göre farklılık gösteren mekânlarını ele almaktadır. Medrese ve darülhadis gibi eğitim kurumları, umuma açık derslerin yapıldığı imlâ dersleri, cami ve zaviyelerdeki dersler, *mi'adlar* tartışılmaktadır. Belirli zaman ve mekânlara

has olan dersler ise saray dersleri, saray dışı derslerde yapılan hadis hatimleri ve kabristan dersleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu bölümde baskı hatası olarak bir sayfadan diğerine geçilirken, son cümleinin yarısının iki kere tekrarlandığına işaret edilebilir. (s. 146)

Hadis talebelerinin en önemli yetişme araçlarından biri olan “Rihleler”e altıncı bölümde yer vererek bu konuyu üç ana başlıkta inceleyen Özkan, bu yolculukları geleneksel, ümeranın davetiyle yapılan ve Timur’dan kaçanların yaptığı mecburi yolculuklar olarak sınıflandırmaktadır.

Memlükler döneminde gündemde olan hadis tartışmalarını yedinci bölümde inceleyen yazar, bu meseleleri *mutlak müçtehidlik, hadis kitaplarının sıhhati, halkın gündemini belirleyen konulara cevap oluşturan hadis fetvaları ve alimler arasında cereyan eden intihal tartışmaları* olarak kaydetmektedir. Hicri dokuzuncu asırdaki ilmî tartışmaları görmek için o dönem Kahire’sine mercek tutan yazar, İbnü’l-Fârız, İbn Arabî, İbn Teymiyye ve Nesimi-Hurûfîler etrafında dönen tartışmalara da değinmektedir. Ekler kısmında ise Necmeddin ibn Fehd’in Kahireli hadis hocaları zikredilmekte, hadis müderrislerinin görevlerini belirten bir vakfiye suretine yer verilmekte, ayrıca bu dönemde kaleme alınan eserler, hadis ilimlerinin alt dallarına sınıflandırılmak suretiyle yirmi bir alt başlıkta kaydedilmektedir. Bu kısımda dikkat çeken eksikliklerden biri ise, bahsi geçen kitapların hali hazırdaki durumuna temas edilmemesidir. Halbuki, kitapların basılı mı yoksa yazma mı olduğuna, hatta mevcut olup olmadığını ifade eden dipnotlara yer verilmesi daha uygun olurdu. Bu vesileyle de araştırmacılar, hem bu alana yönlendirilebilir hem de kayıp eserleri bulmaya teşvik edilebilirlerdi.

Özkan’ın bu kitabı, aslında hadis ilminin merkeze alınması suretiyle Memlükler döneminin siyasi, kültürel ve ilmî hayatının yüz otuz yıllık bir kesitini okuyucuya sunmaktadır. Yazarın, araştırmannın sonuç kısmında ifade ettiği üzere, bu dönem yeteri kadar aydınlatılmış değildir. Gerek vesikaların yetersizliği, gerekse herhangi bir mansıp elde etmeksizin gönüllü eğitim-öğretim faaliyetinde bulunan muhaddislerin incelenmesi, kadın muhaddislerin konumu, muhaddislerin devlet görevlisi olarak ifa ettikleri görevler gibi birçok konu hâlâ araştırılmaya muhtaç. Neticede, Memlükler dönemindeki ilmî hayatın canlılığını gösteren bu eser, önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ancak, bu çalışma vesilesiyle ortaya çıkan bir diğer mesele ise genel hadis tarihi kitaplarının, hicri ilk beş asra ve modernleşme dönemine yoğunlaşarak, aradaki yaklaşık yedi yüz yıllık bir zaman dilimini gözden kaçırmalarıdır. Önümüzdeki yıllarda, bu dönemdeki gelişmelerin genel hadis tarihi kitaplarında kendisine yer bulması umulmaktadır. Gelecekteki hadis çalışmalarının seyrini, sosyal bilim teorilerinin hakimiyetinde kalem oynatan tarihçilerin mi, yoksa İslam tarih yazıcılığının klasik ürünlerini ortaya çıkarma iddiasında bulunan bir zümrenin mi belirleyeceğine zaman gösterecektir.